

Vlaamse Topstukken, cultureel erfgoed

	
<p>1 Zicht op Antwerpen (IFF)</p>	<p>2 Wichita Flour Mills Company Kansas (IFF)</p>
	
<p>3 Western Queen Flour (IFF)</p>	<p>4 Red Star Mill Elevator Vigor Flour (IFF)</p>
	
<p>5 Waalse haan, 'Wallon Toujours' (IFF)</p>	<p>6 Budingen (IFF)</p>
	
<p>7 Orsmaal (IFF)</p>	<p>8 Washburn Crosby Co – Gold Medal (IFF)</p>
	
<p>9 'Zij zullen hem niet temmen' (privébezit)</p>	

Vlaamse Topstukken, cultureel erfgoed

Inleiding

De Heemkundige Kring Het Land van Nevele maakte me attent op het bestaan van een 'Topstukkenlijst', door een artikel in Het Nieuwsblad¹. Ik vroeg me af: Wat is een Topstuk? Zijn er Versierde Meelzakken Topstuk? Kennelijk wel, maar waarom en waar bevinden ze zich? Daarom ben ik op onderzoek uitgegaan.

Het 'Topstukkendecreet' strekt tot bescherming van roerend cultureel erfgoed dat voor de Vlaamse Gemeenschap in Vlaanderen bewaard moet blijven, omwille van zijn bijzondere archeologische, historische, cultuurhistorische, artistieke of wetenschappelijke betekenis. Met dat doel wordt een Topstukkenlijst opgesteld van zeldzame en onmisbare cultuurgoederen.

In het kader van de herdenking in 2014-18 van de Grote Oorlog 14-18 heeft het Vlaamse Departement Cultuur, Jeugd en Media het initiatief genomen objecten en archiefstukken uit de Eerste Wereldoorlog op te nemen op de Topstukkenlijst. De stukken zijn cultureel erfgoed en dermate uniek dat ze blijvend zijn beschermd, ze mogen niet zomaar verkocht worden en het Belgische grondgebied verlaten. "Dagboeken, foto's, een Duits ultimatum en zelfs versierde bloemzakken: ze zijn allemaal terug te vinden op de lijst", aldus Walter Brauns van het Departement in de publicatie '100 Jaar Grote Oorlog in Vlaanderen'.²

Twee bakkers in de meelopslag bij hun bakkerij, centraal een zak meel met logo 'National', afkomstig uit Wichita, Kansas, VS. (afb. In Flanders Fields Museum, Ieper)

Zakken erkent als Topstuk

Op 2 december 2014 werd een 'verzameling versierde bloemzakken' (8 stuks) van de Commission for Relief in Belgium/Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, bewaard in het In Flanders Fields Museum in Ieper, definitief beschermd als Topstuk. Op 21 juni 2016 werd een 'Meelzak Wereldoorlog I' in privébezit eveneens definitief op de Topstukkenlijst geplaatst.

Twee ministeriële besluiten

Voor iemand als ik die passie heeft voor Zakken, is het een feest om actuele overheidsbesluiten tegen te komen die handelen over honderd jaar oude Meelzakken. Vanuit mijn juridische achtergrond heb ik plezier in de volledige teksten, zoals gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad (Le Moniteur belge). Ik laat ze hier dan ook volgen: de officiële erkenning van Versierde Meelzakken in WOI tot Vlaams cultureel erfgoed.

¹ Zie mijn blog 'Een Bekende Vlaamse Meelzak in Het Land van Nevele' van 25 oktober 2018.

² Citaat op blz 22 van de publicatie, gezien op de website van de Vlaamse overheid: <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/100-jaar-groote-oorlog-in-vlaanderen-3>

2 december 2014:

Ministerieel besluit betreffende de definitieve opname van erfgoed met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap.³

Bij besluit van de Vlaamse minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel van 2 december 2014 betreffende de definitieve opname van roerende goederen in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap wordt bepaald: Art. 4. De volgende verzamelingen van roerende goederen worden als definitieve maatregel opgenomen in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap in hoofdafdeling 2, verzamelingen; afdeling 3, cultuurhistorisch erfgoed:

2°	a)	korte beschrijving:	Versierde bloemzakken van de Commission for Relief in Belgium/ Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, 8 versierde bloemzakken: textiel, papier, verf, 1914-1917, de samenstelling van de verzameling is opgenomen in de bijlage 2 die bij dit besluit is gevoegd;
	b)	motivatie:	De versierde bloemzakken van de Commission for Relief in Belgium/ Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité zijn in Vlaanderen bijzonder zeldzaam. De bloemzakken hebben een bijzondere waarde voor het collectieve geheugen als symbool van de omvangrijke internationale voedselsteun die België tijdens de Eerste Wereldoorlog verkreeg;
	c)	bewaarplaats:	Ieper, In Flanders Fields Museum;
	d)	eigendomssituatie:	Overheidsbezit;

Bijlage 2. Lijst met goederen die behoren tot de verzameling versierde bloemzakken van de Commission for Relief in Belgium/Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité.

De volgende goederen behoren tot de verzameling versierde bloemzakken van de Commission for Relief in Belgium/Het Nationaal Hulp- en Voedingscomité, vermeld in artikel 4, 2°:

1		1° versierde meelzak "Belgian Relief Flour", beschilderd met een zicht op Antwerpen met o.m. de tekst: "L'Amérique ravitaille la Belgique reconnaissante 1914-15-16-1917", 50 x 60 cm, Inv. IFF 001564; ⁴
---	---	--

³ Het ministerieel besluit is gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 15 januari 2015.

⁴ Beschrijving website collectie.ieper.be is uitgebreider: 'Geborduurde en beschilderde meelzak'

2		<p>2° versierde meelzak, vier stroken kant, geborduurd Wichita Flour Mills Company Kansas, versierd met Belgische en Amerikaanse vlag, met jaartallen 1914-1915, 70 x 35 cm, Inv. IFF 001645;</p>
3		<p>3° versierde meelzak, geborduurd, Western Queen Flour, met jaartallen 1914-1915, 54,5 x 37,5 cm, Inv. IFF 001647;</p>
4		<p>4° versierde meelzak, Red Star Mill Elevator Vigor, geborduurd in o.m. de Belgische kleuren en opgeluisterd met foto's van de koning (Albert I) en koningin (Elisabeth) en president Wilson, gesigneerd door Mme Charels en met de jaartallen 1914-1915, 93,5 x 47 cm, Inv. IFF 000845;</p>
5		<p>5° versierde meelzak, twee zijden franje, geborduurd met de Waalse haan, het perroen van Luik en de Amerikaanse en Belgische vlag en het opschrift "Wallons Toujours 1914-1916", 52 x 86 cm, Inv. IFF 001642;⁵</p>
6		<p>6° versierde meelzak, brede strook kant rondom, geborduurd met de Belgische vlag, het wapenschild van Budingen en het opschrift "Budingen", 78,5 x 54 cm, Inv. IFF 001643;⁶</p>

⁵ Catalogus tentoonstelling 'Remembering Herbert Hoover and The Commission for Relief in Belgium', blz. 12, "Robert Arrowsmith, medewerker van Hoover, verbleef van 1915 tot 1917 in België en vertegenwoordigde er de Commission for Relief in Belgium in de provincie Luik (en omgeving). Enkele voorwerpen en documenten die aan zijn inzet in België herinneren werden onlangs aan het In Flanders Fields Museum geschonken door Jane Kimball (New Mexico), met dank aan Robin Arrowsmith (Virginia)." In Flanders Fields Museum, Ieper, 16 maart-20 mei 2013.

⁶ *Ibid.*

7		7° versierde meelzak, rondom gekleurde franje in zwart, geel, rood, een rand van kant, geborduurd in de Belgische en Amerikaanse kleuren, het wapenschild van Orsmaal en het opschrift "Remerciments à l'Amerique - Orsmael", 101 x 60 cm, Inv. IFF 001644; ⁷
8		8° versierde meelzak, rondom franje, naaldwerk, geborduurd "Washburn Crosby Co - Gold Medal" en de jaartallen 1914-15-16, 140 x 125 cm, Inv. IFF 001646.

Aanvullingen

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik in het hiervoor geciteerde ministeriële besluit twee aanvullingen heb gemaakt:

1) Afbeeldingen toegevoegd

Het besluit is uitsluitend tekst en bevat geen afbeeldingen van de beschreven Versierde Meelzakken. Ook op de officiële 'Topstukkenlijst (PDF)'⁸ van de Vlaamse overheid missen de afbeeldingen.

"Een gemiste kans om cultureel erfgoed te ontsluiten in dit digitale tijdperk door de Meelzakken wel te noemen, maar niet te tonen", stelt Geert Bossche van Living Fabrics in haar blog 'Textile Remembrance' van 25 november 2018 over de herinneringen aan WOI vanuit textiel en vrouwen.⁹

Daardoor kwam ik in actie, het was de aanmoediging om online te zoeken naar foto's van de uitverkoren Meelzakken. Grondig speurwerk leidde naar de afbeeldingen in de digitale catalogus van het Stadsarchief en de Stedelijke Musea van Ieper op de website 'Ieperse Collecties'.¹⁰

⁷ *Ibid.* Blz 13: "105 Geborduurde meelzakken met de Waalse haan en het Perron van Luik, met het wapen van Budingen en met het wapen van Orsmaal. Deze geborduurde meelzakken werden hem (Arrowsmith) geschonken uit erkentelijkheid."

⁸ De Topstukkenlijst (PDF) staat gepubliceerd op de website van het Vlaamse Departement Cultuur, Jeugd & Media, www.kunstenerfgoed.be.

⁹ Zie 'Living Fabrics-About the omnipresence of textile, exploring the relationship between craftsmanship & the good life, and sharing sources of inspiration & joy': <http://living-fabrics.com/textile-remembrance/>

¹⁰ Afbeeldingen van de 'verzameling versierde bloemzakken': Stedelijke Musea Ieper. Zie website: 'collectie.ieper.be' onder de zoekterm 'meelzak'.

2) Kant

Dankzij de foto's en de herinneringsblog van Living Fabrics openbaarde zich de tweede noodzakelijke aanvulling: kant, franje en naaldwerk versieren op prominente wijze de verzameling Versierde Meelzakken, maar het ministerieel besluit noemt dit niet.

Vooraf voor het kant is dat wonderlijk.

Belgische kantwerksters maakten decoratieve onderdelen voor de meelzakken, zodat er Versierde Meelzakken ontstonden omzoomd met kant, of zelfs volledig bedekt met kant.

Het Belgisch kantwerk was een vak apart, een specialisme dat voor de Grote Oorlog 40.000 kantwerksters kende. Tijdens de bezetting bood het 'Comité de la dentelle', het comité van kantwerksters, onder vigeur van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité werkgelegenheid aan velen van hen. In ruil voor kant ontving het Comité garens van de Commission for Relief in Belgium, ook gaf het opdracht speciaal kant te ontwerpen met patriottische motieven, zoals de haan en de leeuw.

Rand van kant, onderdeel van de Versierde Meelzak 'Wichita Flour Mills Company', Topstuk

Opmerkelijk genoeg schrijft Geert Bossche in haar blog dat kant tot heden niet erkend is als Topstuk. Ze pleit ervoor dit recht te zetten:

"Toch is het de moeite waard om te benadrukken wat een belangrijke politieke, economische en culturele rol 'gewone' Belgische vrouwen tijdens de oorlog speelden. De handelingen van kantklossen en borduurwerk worden gewoonlijk afgedaan als huishoudelijke, dus irrelevante taken.

Maar ze vormden (cultureel) kritische industrieën die vrouwen zelfvoorzienend hielden en hun veerkracht versterkten. En in de campagne om het internationale publieke bewustzijn te behouden, hebben ze enorm bijgedragen aan de inspanningen om fondsen te werven."

21 juni 2016:

Definitieve opname in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap.¹¹

Bij besluit van de Vlaamse minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel van 21 juni 2016 betreffende de definitieve opname van roerende goederen in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap wordt bepaald:

Enig artikel. De meelzak uit Wereldoorlog I wordt als definitieve maatregel opgenomen in de lijst van het roerend cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap in hoofdafdeling 1, individuele voorwerpen; afdeling 2, historisch erfgoed.

a) korte beschrijving:		<p>Meelzak Wereldoorlog I 38 x 78 cm 1914-1918 specifieke kenmerken: opdruk deels onleesbaar, in blauwe inkt: Belgian Relief, Linn... Kansas, Winter ... Flour, Belgian Relief CO. Pleasanton, Kans. US, Belgian Relief Flour; borduurwerk: leeuw met Belgische vlag (1914-1915) en Zij zullen hem niet temmen inventarisnummer archiefcollectie KOKW 1226;</p>
b) motivatie:		<p>Als symbool van de omvangrijke internationale voedselsteun, die België tijdens de Eerste Wereldoorlog kreeg, heeft deze bloemzak een grote waarde voor het collectieve geheugen. Het gaat om één van de weinige materiële getuigen van de voedselhulp tijdens Wereldoorlog I daar er weinig dergelijke geborduurde bloemzakken in publieke collecties in ons land te vinden zijn. De meeste bevinden zich in de Verenigde Staten. Bovendien draagt de bijzondere en unieke iconografie door combinatie van symbolen van Belgisch én Vlaams patriottisme bij tot de zeldzaamheid van het stuk. Als schakelfunctie is het een voorbeeld van handwerk ("volkskunst") uit de bezetting van de Eerste Wereldoorlog;</p>
c) eigendomssituatie:		<p>Privébezit.</p>

De afbeelding van dit individuele Topstuk staat online in de 'Topstukkenlijst (PDF)'.¹²

¹¹ Het ministerieel besluit is gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad van 22 juli 2016.

¹² Zie voetnoot 8).

Historisch en cultureel belang

De benoeming tot Vlaams Topstuk erkent het historische en culturele belang van de Versierde Meelzakken. Dit belang neemt toe met de jaren:

In 2015 bij de erkenning van de verzameling bloemzakken in overheidsbezit tot 'cultuurhistorisch erfgoed', luidt de motivatie:

- De bloemzakken zijn in Vlaanderen bijzonder zeldzaam,
- Ze zijn van groot belang voor het collectieve geheugen
- Ze staan symbool voor de internationale voedselsteun aan België tijdens WOI.

In 2016, bij de erkenning van de individuele bloemzak in privébezit tot 'historisch erfgoed', is de motivatie uitgebreid met:

- De bloemzak is een materiële getuige van de voedselhulp tijdens WOI
- Er zijn weinig geborduurde bloemzakken in publieke collecties in België, de meeste bevinden zich in de VS.
- De iconografie is uniek door de combinatie van Belgische én Vlaamse patriotistische symbolen, dat maakt de bloemzak zeldzaam.
- Het is een voorbeeld van handwerk ('volkskunst') uit de bezetting van WOI.

De Versierde Meelzakken

Waarom zijn specifiek deze negen Versierde Meelzakken tot Topstuk erkend?

Ik maak een inschatting en vergelijk per Meelzak op basis van de foto's.

Later hoop ik tot aanvullingen te komen na bestudering van de Meelzakken in werkelijkheid.

1		<p>a) Dit is een beschilderde én geborduurde Meelzak</p> <p>b) Signering leesbaar, maar kan ik (nog) niet ontcijferen</p> <p>c) Meelzak afkomstig van Miller's Belgian Relief Movement (bedrukking 'FLOUR' komt overeen met 'Bekende Vlaamse Meelzak' in Hansbeke en Emporia Meelzak beschilderd door Jehan Frisan in Moulckers Collection).¹³</p>
2		<p>a) Markant logo, fraai gebordurd, sierlijk kant op vier afgeschuinde hoeken</p> <p>b) Herkomst uit de stad Wichita, Kansas, net als Meelzak nr 4 én de Meelzak met logo 'National', op foto in de meelopslag van een Belgische bakkerij (zie blz 2). Het Erfgoedhuis Nazareth, Oost-Vlaanderen, exposeert in 2019 een Meelzak 'National', collectie Frankie van Rossem.</p>

¹³ Zie mijn blog "Versierde Meelzakken in de Moulckers Collection" van 30 november 2018.

3		<p>a) Kunstenaar Henri Lemaire beschilderde een Meelzak met logo 'Western Queen Flour', deze bevindt zich in de Moulckers Collection</p> <p>b) Een onbewerkte Meelzak met dit logo, onderdeel collectie Frankie van Rossem, is tentoongesteld in Bezoekerscentrum Hippo.War in Waregem.</p>
4		<p>a) Het gebruik van foto's is uniek b) Het zorgvuldige borduurwerk c) Het nauwkeurige kleurgebruik d) Herkomst uit Wichita, Kansas, evenals nr. 2 e) De signering door de borduurster</p>
5		<p>a) Waals cultuurhistorisch erfgoed b) Geborduurde, felrode haan c) Amerikaanse vlag met misschien wel het juiste aantal sterren voor de staten d) De Luikse 'perroen' (stenen zuil met rijksappel). Ook de Moulckers Collection kent twee, ongesigeneerde, zakken met het Wapen van Luik met perroen. e) gift aan IFF, behoorde toe aan Robert Arrowsmith, lid CRB 1915-1917.</p>
6		<p>a) De vorm van een vaandel b) Brede strook kant c) Twee Belgische vlaggen, geen Amerikaanse verwijzingen d) Geen logo van een meelfabrikant e) Verwant aan Meelzak nr 7 (in hetzelfde atelier gemaakt?) f) Budingen en Orsmaal zijn nabijgelegen plaatsen in de provincie Vlaams-Brabant, liggen 10 km uit elkaar met de plaats Zoutleeuw in het midden. e) gift aan IFF (Robert Arrowsmith).</p>
7		<p>a) Franje in de kleuren van de Belgische vlag, zwart, geel, rood b) Strook kant c) Geen logo van een meelfabrikant d) Verwant aan Meelzak nr 6 (in hetzelfde atelier gemaakt?) e) Orsmaal en Budingen zijn nabijgelegen plaatsen in de provincie Vlaams-Brabant. e) gift aan IFF (Robert Arrowsmith).</p>

8		<p>a) Franje en naaldwerk b) Een grote meelzak van 200 Lbs, circa 100 kg uit Minneapolis, Minnesota c) Washburn-Crosby Co is voorloper van General Mills, ook 100 jaar later een vooraanstaand food-bedrijf d) Gold Medal Flour is nog altijd een populair meelmerk in de VS e) IFF bewaart een onbewerkte zak van 98 Lbs met hetzelfde logo; tekst achterzijde 'War Relief Donation packed expressly for Belgian Relief Committee Buffalo, N.Y. (afm. 69x56 cm)</p>
9		<p>a) Vlaams cultuurhistorisch erfgoed b) De leeuw is midden op de Meelzak over de bedrukking heen geborduurd c) Het borduurwerk is naar patroon uitgevoerd: exact gelijke voorstelling (enige variatie in kleuren) van de leeuw staat op een kussensloop, een Versierde Meelzak in de collectie van het ModeMuseum Antwerpen.¹⁴</p>

Nieuwe initiatieven

Het initiatief van het Departement Cultuur werkt, mede dankzij enkele beperkingen van het ministerieel besluit, aanstekelijk:

- De Heemkundige Kring Het Land van Nevele in Hansbeke heeft met groot enthousiasme voor het historisch erfgoed de eigen Versierde Meelzak in de publiciteit gebracht.
- Living Fabrics publiceerde de blog 'Textile Remembrance' met enkele heldere standpunten over 'textiel en Topstuk'.
- Het Topstuk, de verzameling van acht Versierde Meelzakken in het In Flanders Field Museum in Ieper, is in beeld gebracht en uitgebreider omschreven.

Meer initiatieven zijn toe te juichen, zodat nóg meer Versierde Meelzakken tevoorschijn komen en bijdragen aan de herinnering van de (voedsel)hulp en vooral de betekenis van de textiele vaardigheid van Belgische vrouwen in de Grote Oorlog.

Annelien van Kempen, 25 januari 2019. Aanvulling 5 februari 2019.

Blog website: meelzak.annelienvankempen.nl

¹⁴ Afbeelding: image T03_78, Modemuseum Antwerpen. 1916. Beschrijving: 'Kussensloop in gebroken wit katoen met een voorstelling van een Belgische leeuw die een Belgische vlag draagt. De leeuw houdt de rechterklauw op een wapenschild met de initialen AE (Albert - Elisabeth), onderaan een tekstbanderol en links een datering; geborduurd in ingrijpsteek en platsteek.' Zie website: openfashion.momu.be